

ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ УКРАЇНИ ЯК ОБ'ЄКТ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В РАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД

PROFESSIONAL SPORTS IN UKRAINE AS A SUBJECT OF STATUTORY REGULATION IN THE SOVIET PERIOD

Турянця О.О.,

*аспірант кафедри конституційного права та
порівняльного правознавства*

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Стаття висвітлює основні аспекти нормативно-правового регулювання професійного спорту України за радянських часів. Наведено перелік законів і підзаконних актів, які регламентують спорт вищих досягнень. Детально проаналізовано концептуальні положення державної політики у сфері фізичної культури і спорту в цей період.

Ключові слова: професійний спорт, нормативно-правове регулювання професійного спорту, державна політика у сфері фізичної культури і спорту.

Статья освещает главные аспекты правового регулирования профессионального спорта Украины советских времен. Указан перечень законов и подзаконных актов, регламентирующих спорт высших достижений. Детально описаны концептуальные направления политики государства в области физической культуры и спорта в данный период.

Ключевые слова: профессиональный спорт, нормативно-правовое регулирование профессионального спорта, политика государства в области физической культуры и спорта.

The article focuses on the main aspects of the legal regulation of professional sport in Soviet times. A list of laws and bylaws that regulate the highest achievements of sport in this period is given. Conceptual positions of a state policy in the sphere of physical culture and sport are described in details.

Key words: professional sport, constitutional and legal regulation of professional sport, state policy in the sphere of physical culture and sport.

Професійний спорт є одним зі специфічних і динамічних суспільних явищ, його розвиток і функціонування нерозривно пов'язані з історичними періодами розвитку суспільства. У різні історичні періоди він посідав відповідне місце в суспільному житті, що зумовлювало й необхідність його відповідного правового регулювання.

Зважаючи на величезну значимість професійного спорту в сучасній Україні, а отже, і потребу в його правовій регламентації на якісно новому рівні, вкрай важливо проаналізувати історичні аспекти генезису цього суспільного явища. Оскільки професійний спорт на теренах нашої Батьківщини сформувався за часів її входження до складу СРСР, то об'єктивний аналіз цих процесів можливий лише за умови його комплексного розгляду в указаний період.

Детальне вивчення нормативно-правового регулювання професійного спорту за радянських часів дасть змогу розв'язати актуальне науково-практичне завдання щодо розширення системи знань у цій галузі і сприятиме вдосконаленню не тільки організаційної структури українського професійного спорту, а і його конституційно-правового регулювання в період сучасних інтеграційних процесів.

Необхідно зазначити, що окремі аспекти досліджуваного питання були предметом розгляду українських і зарубіжних науковців. Так, зокрема, проблема нормативно-правового регулювання професійного спорту України в радянський період розглядалася в працях А. Власова, С. Гуськова, А. Почінкіна. Питанням аналізу механізму держав-

ної політики у сфері фізичної культури і спорту в цей період займалися Г. Деметер, С. Ліщук, Є. Керпельман та ін.

Елементи професійного спорту в системі фізкультурно-спортивного руху проглядалися вже в перші роки існування Радянської Росії, а згодом і СРСР. Але ставлення радянської держави до спорту завжди було ідеологізованим, хоча й змінювалося в різні періоди від категоричного заперечення не тільки професійного спорту, а і спорту загалом до визнання необхідності розвитку масового, а в подальшому й професійного спорту. Стан справ у галузі спорту був результатом цілеспрямованої державної політики. Як зазначає професор Г. Деметер, у перші роки радянської влади позитивний досвід минулого, досягнення в розвитку спорту не розголошувались або заперечувались. При цьому під сумнів була поставлена цілеспрямованість самого існування спорту в країні [4, с. 3–6].

Побудова правових та організаційно-управлінських основ радянського спорту почалася з уведення в країні державних органів управління, діяльність яких будувалась на основі відносин влади й підлеглих, зокрема зі створення в 1918 році Головного управління всезагального військового навчання і формування резервних частин Червоної армії, основним завданням якого стала підготовка мобілізаційного резерву для армії.

У цей період велике значення мало утворення першого повноцінного органу державного регулювання сфери фізичної культури і спорту в Україні – Вищої

ради фізичної культури, що основана в 1923 році Постановою Української Соціалістичної Радянської Республіки «Про вищу й місцеві ради фізичної культури працюючих УСРР». До основних напрямів роботи Вищої ради фізичної культури належало проведення республіканських змагань, керування агітаційною та пропагандистською роботою фізичної культури і спорту, координація роботи різних державних установ, організацій, наукових установ, шкільних закладів у справах фізичного виховання тощо.

Основний акцент у державній політиці зроблений на фізичну культуру, а спорт, в основі якого лежала змагальність, сприймався як пережиток буржуазного ладу і протиставлявся фізичній культурі як засобу фізичного розвитку широких народних мас. Так, відповідно до рішень другого і третього з'їздів комсомолу, в спорті почав активно застосовуватися класовий підхід, здійснювалися процеси ідеологізації, політизації, підпорядкування фізичної культури і спорту завданням ідеологічного виховання [4, с. 3–6]. Водночас комуністична ідеологія не заважала розвитку олімпійського руху. Здійснювались спроби налагодити зв'язки з МОК щодо створення національного олімпійського комітету. Проте професійний спорт як явище практично не існував. Для спортивного руху тих часів характерними були лише його окремі елементи.

Із середини 1930 років ставлення Радянської держави до спорту змінюється. Вирішальним став 1934 рік, коли була поставлена мета «наздогнати й обігнати буржуазних спортсменів». Спортивні досягнення стали визнаватися «доказом правильності радянської системи фізичного виховання» [2, с. 84] і були спрямовані на зміцнення авторитету СРСР на міжнародній арені. Як наслідок, пріоритетним став розвиток спорту вищих досягнень, тобто чітко визначилась тенденція до професіоналізації вітчизняного спорту.

Указана обставина передбачала реформування системи фізкультурного руху, що не було зроблено. По суті, це означало відмову від права на існування професійного спорту та дискримінацію спортсменів. Зайняття професійним спортом не визнавалось самостійною суспільно корисною діяльністю й не могло приносити прибуток відкрито [5, с. 58–65].

У 1936 році відбулась ліквідація Вищої ради фізичної культури та створення на її базі Комітету у справах фізкультури і спорту при РНК УСРР. Новий орган державної влади здійснював державне регулювання фізичної культури і спорту й успадкував функціональні повноваження Вищої ради фізичної культури.

Удосконаленню нормативних основ спортивного руху сприяла прийнята в 1937 році Єдина всесоюзна спортивна класифікація (далі – ЄВСК), у якій б реалізовано уніфіковані вимоги до рівня підготовленості спортсменів із десяти видів спорту, введено спортивні масові розряди й спортивні звання. ЄВСК зразка 1941 року передбачено присвоєння спортивних розрядів і звань із тридцяти чотирьох видів спорту. Як відзначає С. Алексєєв, ЄВСК стала одним

із найважливіших програмно-нормативних документів радянської системи фізичного виховання.

У вказаний період практикувалися товариські зустрічі з професійними футбольними командами. Так, збірна України в 1935 році вперше провела товариську зустріч із професійним клубом – французьким «Ред Стар» – і виграла її з рахунком 6:1. Окрім цього, під керівництвом Головного управління держцирками проводилися чемпіонати з боротьби та важкої атлетики, в яких виступали провідні українські спортсмени [6, с. 78].

Українським для країни став післявоєнний етап розвитку спорту: збільшилися значення, рівень і якість управління фізичною культурою і спортом, так як усі рішення ухвалювалися шляхом прийняття нормативно-правових актів з метою тотального домінування радянських спортсменів на міжнародній арені. У зв'язку з цим політичне керівництво прийняло рішення про необхідність участі українських спортсменів на престижних міжнародних змаганнях, причому на «передових позиціях». Стратегічне зосередження великого спорту на ідеї «бути тільки першими» концентрувало зусилля всіх органів влади на переможних досягненнях вітчизняного спорту. Спорт здобував популярність серед населення, а найкращі спортсмени стали такими ж знаменитими, як і космонавти.

Після Другої світової війни спорт вищих досягнень займав лідируючі позиції як у СРСР, так і в інших державах світу. У його розвиток вкладалися величезні матеріально-технічні та фінансові засоби. Він став своєрідною ареною для гострого протистояння між соціалістичною й капіталістичною ідеологічними системами.

Величезне значення для розвитку професійного спорту в СРСР мав вступ радянських спортивних організацій до складу міжнародних спортивних федерацій та участь у чемпіонатах світу, Європи й Олімпійських іграх (у 1952 році вітчизняні спортсмени вперше взяли участь в Олімпійських іграх у місті Хельсінкі). Спортивні організації СРСР були визнані міжнародними спортивними федераціями та Міжнародним олімпійським комітетом. Досягнення радянських спортсменів на міжнародній арені стали потужним засобом ідеологічної боротьби. За цих обставин професійний спорт не вписувався до нової системи фізкультурно-спортивного руху. Щодо циркових чемпіонатів, то після Другої світової війни вони були відроджені, але в 1971 році керівництво Держцирку вирішило припинити змагання професійних спортсменів.

У післявоєнний період розвитку спорту вищих досягнень правове регулювання відносин у цій сфері здійснювалось поодинокими нормативно-правовими актами, які спрямовані переважно на вирішення питань зміцнення обороноздатності країни та створення мобілізаційного резерву, добровільних спортивних об'єднань, а також управління у сфері фізичної культури і спорту. Так, Постановою ЦК ВКП(б) від 27 грудня 1948 року під грифом «секретно» передбачено виділення стипендій спортсменам.

Отже, якщо основи «державного» спортивного професіоналізму закладені вже в кінці 1930 років, то післявоєнний період лише посилив цю тенденцію [3, с. 13].

Вихід СРСР із міжнародної ізоляції здійснив величезний вплив на характер розвитку спорту. Перед спортивними організаціями поставлено завдання різкого підвищення майстерності спортсменів. Із цього часу будь-яка поразка радянських спортсменів на міжнародних змаганнях почала сприйматися як підірив авторитету держави.

У середині 50 років минулого століття під час підготовки до першої Спартакіади народів СРСР створені команди союзних республік. Як зазначає А. Власов, у цей період виникла велика група спортсменів, для яких спорт став основним джерелом існування. Велику роль у виникненні в країні «штатних» команд з ігрових видів спорту і спортсменів-аматорів відіграла постанова Третього Пленуму Центральної ради Союзу спортивних об'єднань і організацій СРСР, прийнята в 1966 році, яка затверджувала «олімпійський принцип» проведення змагань усіх рівнів, що не могло не відобразитися на масовому спорті [2, с. 9]. Із 1960 років у трудових книжках громадян, які фактично займалися професійним спортом, почали з'являтися записи типу «інструктор фізичної культури» або «футболіст».

У 1950–1980 роках професійний спорт розглядався в СРСР передусім з ідеологічних позицій. У численних публікаціях, які стосувалися розвитку професійного спорту, зазначалося, що основні його функції – це перемога будь-якою ціною, якщо потрібно, то із застосуванням жорстокості, сили та грубості, відволікання уваги населення від реальних проблем і соціальних негараздів у суспільстві. Дуже точно офіційне визначення професійного спорту в колишньому СРСР зафіксовано в Енциклопедичному словнику з фізичної культури і спорту, виданому в 1963 році: «Професійний спорт – одне з явищ, що типове для спортивного руху в капіталістичному суспільстві, одна з форм бізнесу, яка базується на експлуатації спортсменів ... Спортсмени нещадно експлуатуються й, отримуючи відносно невеликі гроші за свою важку працю, приносять величезні доходи своїм власникам ... Грубість і жорстокість професійного спорту, підкуп, хабарництво, безсовісна спекуляція на інтересі публіки до спорту, організація різноманітних спортивних видовищ мають і певну соціальну значущість, оскільки сприяють розпалюванню низьких тваринних інстинктів і слугують справі підготовки гарматного м'яса для агресивних воєн ...» [10, с. 320–321].

Професійний спорт тлумачився настільки однобоко, що це заважало його стрімкому розвиткові й водночас призводило до фактичної неможливості проведення постійних зустрічей радянських спортсменів з провідними іноземними спортсменами-професіоналами. Ці зустрічі обмежувалися участю вітчизняних спортсменів у чемпіонатах Європи і світу з футболу, змаганнях із тенісу, а також серією

матчів збірної та провідних хокейних клубів СРСР із провідними хокеїстами НХЛ в 1970–1980 роках.

На відміну від США й інших демократичних країн, налагодити необхідну природну взаємодію між професійним та олімпійським спортом в СРСР не вдалося через жорсткі ідеологічні та правові бар'єри й упереджене ставлення до професійного спорту партійних органів і залежних від них керівників Держкомспорту СРСР. Окремі радянські спортсмени (Л. Білоусова й О. Протопопов – фігурне катання, О. Могильний та С. Федоров – хокей) вирішували питання переходу до професійного спорту несанкціонованим виїздом із країни. Інші, використовуючи свій високий авторитет у світі спорту, приймали самостійні рішення на власний ризик, намагалися знайти компромісні рішення, балансуєючи на межі дозволеного і спонукаючи партійних і державних чиновників примиритися з їхньою незалежністю. Саме цей непростий шлях обрав знаменитий український легкоатлет, стрибун із жердиною С. Бубка. Він згадує, що в комерційних змаганнях став брати участь із 1984 року, ще як радянський спортсмен. Незважаючи на «високу ринкову вартість» на міжнародних змаганнях, легкоатлет отримував малі гроші у зв'язку наявною в СРСР практикою зрівнялівки, яка полягала в тому, що значну частину грошей, які вигравав Бубка на турнірах світового масштабу, за численні перемоги та рекорди він змушений був віддавати в касу Держкомспорту СРСР. Справжнім спортсменом-професіоналом С. Бубка почав відчувати себе лише з 1991 року, коли отримав можливість висувати свої умови організаторам турнірів, мати менеджерів, які захищали його комерційні інтереси на цьому ринку, й, у результаті, отримувати за свою працю достойну грошову винагороду.

А. Почінокін зазначає, що негативне ставлення до професійного спорту в СРСР різко змінилося після матчів радянських хокеїстів з канадськими професіоналами в 1972 році. Цьому також посприяло рішення МОК про допуск на Олімпійські ігри професійних спортсменів. Разом із тим через відсутність офіційного статусу спортсмени, незважаючи на всенародну любов і повагу, були майже безправними. Це відобразалося також на вирішенні житлових питань, на стабільності заробітної плати й на грошових преміях за рекорди і призові місця на змаганнях [9, с. 100].

Складники спорту, «спортивна основа» завжди були наявні в процесах підготовки резерву спочатку для Червоної, а потім і для Радянської армій, а також для професійної підготовки співробітників правоохоронних та інших силових державних органів. Причому заняття спортом виступало як необхідний компонент професійної підготовки різних категорій військовослужбовців і співробітників правоохоронних органів, що дає можливість стверджувати, що професійний спорт в СРСР існував завжди, хоча до певного періоду як компонент інших видів професійної діяльності.

Із середини 1980 років більшість спортсменів почали активно вимагати визнання існування в СРСР професійного спорту й узаконити професійний статус спортсменів [8, с. 5]. Період «перебу-

дови» ознаменувався прийняттям цілої низки нормативно-правових актів, якими узаконено професійний спорт. Знаковою стала спільна Постанова Ради Міністрів СРСР, ВЦРПС і ЦК ВЛКСМ «Про вдосконалення управління футболом, іншими ігровими видами спорту та додаткові заходи щодо упорядкування утримання команд і спортсменів з основних видів спорту» від 2 серпня 1988 року [1, с. 7–16], у якій держава узаконила професійний спорт шляхом перетворення зайняття ним у професію. Постанова регламентувала порядок відрахувань коштів від прибутків клубів, формування преміальних фондів, закріплювала право на пенсію за вислугою років для заслужених майстрів спорту, майстрів спорту міжнародного класу та членів збірних команд СРСР. Фізкультурно-спортивним організаціям дозволено виплачувати спортсменам і тренерам грошову винагороду як у карбованцях, так і в іноземній валюті.

З метою вдосконалення положень вищезазначеного нормативно-правового акта прийнята ціла низка постанов, які стосувалися економічних заходів щодо захисту інтересів спортсменів. Так, Держкомспортом СРСР затверджені нормативи фінансово-господарської діяльності збірних команд СРСР і команд майстрів з ігрових видів спорту. Перелік нормативів передбачав виплати в карбованцях та іноземній валюті спортсменам і тренерам за призові місця на Олімпійських іграх, чемпіонатах світу та Європи, за досягнення високих результатів в офіційних міжнародних змаганнях.

Необхідно також звернути увагу на запровадження різноманітних категорій компенсаційних виплат дитячим спортивним школам усіх типів за підготовку спортсменів для збірних команд СРСР і команд майстрів. У разі трансферу спортсмена з однієї команди в іншу компенсація виплачувалася на договірній основі клубом, який підписав новий строковий трудовий договір зі спортсменом. Загальна сума компенсації визначалася категорією команди, зі складу якої запрошувався спортсмен, часом його виступу за цю команду та рівнем його майстерності.

Отже, в другій половині 80 років минулого століття в громадян СРСР з'явилося розуміння необ-

хідності реформування спортивного руху, почала вестися робота зі створення правових основ професійного спорту. Суспільно-політичні зміни, які настали в країні через декілька років, а також зміна політичного й економічного курсів, перехід до ринкових відносин створили значні передумови для зміни пріоритетів у структурі спортивного руху на користь професійного спорту [9, с. 102].

Отже, аналіз нормативно-правового регулювання професійного спорту за радянських часів дає змогу зробити такі висновки:

1. Вивчення науково-методичної літератури та законодавчо-нормативних актів указанного періоду дає підстави виокремити два етапи генезису професійного спорту на теренах України за часів її входження до складу СРСР: 1) формування професійного спорту в період 1920–1940 років; 2) занепад професійного спорту в період 1950–1980 років.

2. Аналіз нормативно-правових актів, прийнятих у радянський період, указує на їх ідеологічну спрямованість і вирішення питань переважно державницького характеру. До таких актів належать Постанова Української Соціалістичної Радянської Республіки «Про вищу й місцеві ради фізичної культури працюючих УСРР» (1923 рік), «Єдина всесоюзна спортивна класифікація» (1937 рік), Постанова ЦК ВКП (б) від 27 грудня 1948 року під грифом «секретно», яка передбачала виділення стипендій спортсменам, Постанова Третього Пленуму Центральної ради Союзу спортивних об'єднань і організацій СРСР, прийнята в 1966 році, яка затверджувала «олімпійський принцип» проведення змагань усіх рівнів, спільна Постанова Ради Міністрів СРСР, ВЦРПС і ЦК ВЛКСМ «Про вдосконалення управління футболом, іншими ігровими видами спорту та додаткові заходи щодо упорядкування утримання команд і спортсменів з основних видів спорту» від 2 серпня 1988 року.

3. Розвиток і формування правових основ у сфері фізичної культури і спорту в радянський період створили об'єктивні передумови для здійснення системної, цілеспрямованої діяльності щодо конституційно-правового регулювання професійного спорту незалежної України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. О совершенствовании управления футболом, другими игровыми видами спорта и дополнительных мерах по упорядочению содержания команд и спортсменов по основным видам спорта: Постановление Совета Министров СССР, ВЦСПС и ЦК ВЛКСМ. *Физическая культура и спорт*: сб. норматив, актов. Москва, 1991. Т. 2. С. 7–16.
2. Власов А.А. Спорт большой и спорт маленький. *Проблемы физической культуры и спорта в сфере управления, экономики, истории*: материалы IV «круглого стола». Малаховка, 1998. С. 7–10.
3. Гуськов С.И. Переход к рыночной экономике и развитие физической культуры и спорта. *Теория и практика физической культуры*. 1991. № 2. С. 11–15.
4. Деметер Г.С. О преемственности в развитии физической культуры и спорта. *Проблемы управления, экономики, права и истории в сфере физической культуры и спорта*: материалы VI «круглого стола». Малаховка, 2000. С. 3–6.
5. Ермак П.Р., Пилоян Р.А., Суханов А.Д. Кому нужны чемпионы. Москва, 1999. 159 с.
6. Жуков Д.А. Иван Поддубный. Москва: Физкультура и спорт, 1975. 144 с.
7. История физической культуры и спорта: учебник для студентов институтов физ. культуры. Москва, 1983. 358 с.
8. Керпельман Е.Л. Проблемы совершенствования законодательства о физической культуре и спорте. *Спорт: экономика, право, управление*. 2004. № 1. С. 3–6.
9. Починкин А.В. Становление и развитие профессионального коммерческого спорта в России. Москва, 2006. 216 с.
10. Энциклопедический словарь по физической культуре и спорту в 3 т. / под ред. Г.И. Кукушкина. Москва: Физкультура и спорт, 1963. Т. 3. 454 с.